

# بی‌فرزندى طول عمر و همبسته‌هاى اجتماعى و اقتصادى آن در بين زنان ساكن استان‌هاى با بارورى خيلى پايين در ايران

سراج الدين محمودياني\*

۱. دانشكده اقتصاد، مديريت و علوم اجتماعى، دانشگاه شيراز، شيراز، ايران

نشریه پایش

سال نوزدهم، شماره پنجم، مهر - آبان ۱۳۹۹ صص ۵۴۸-۵۴۱

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۴/۲۸

[نشر الکترونیک پیش از انتشار - ۲۴ شهریور ۹۹]

## چکیده

**مقدمه:** بی‌فرزندى در وضعیت بارورى پايين مى‌تواند به مثابه مسأله‌اى جمعيتى نگريسته شود. در مطالعه حاضر تلاش شد شيوع بی-فرزندى طول عمر يا دائمى در بين زنان ساكن استان‌هاى گيلان، مازندران و تهران به‌عنوان استان‌هاى با سطوح بارورى خيلى پايين بررسى شود.

**مواد و روش کار:** برای تحقق هدف فوق از داده‌هاى خام دو درصد سرشمارى ۱۳۹۵ استفاده شد. تحليل داده‌ها با استفاده از جدول فراوانى، آزمون کای اسکوئر و تحليل رگرسيون لجستیک در محیط نرم افزار SPSS نسخه ۲۰ انجام شد.

**یافته‌ها:** نتایج نشان داد که ۴/۴ درصد از زنان مورد مطالعه بی‌فرزند طول عمر هستند. تحليل رگرسيون لجستیک نشان داد که سطح تحصيلى به‌عنوان مشخصه‌اى فردى و نيز نحوه تصرف محل سکونت خانوار و مساحت زیربنای واحد مسكونى به‌عنوان مشخصه‌هاى خانوارى و سکونتى اثر آمارى معنادار بر احتمال بی‌فرزندى دارند.

**نتیجه‌گیری:** شيوع بی‌فرزندى طول عمر در جمعيت مورد مطالعه در سطح نسبتاً پايينى قرار دارد. انتظار نمى‌رود که بی‌فرزندى طول عمر يا دائمى در آینده نگران کننده باشد. برنامه‌ريزى در راستای بهبود وضعیت مسكن خانوارها، از نقطه نظر هم قيمت و هم کيفيت، به خصوص در ميان خانوارهاى جوان، مى‌تواند مانع از افزايش نسبت بی‌فرزندى در آینده شود.

**کلیدواژه:** بی‌فرزندى طول عمر، بارورى خيلى پايين، تحصيلات، محل سکونت خانوار

\* نویسنده پاسخگو: دانشكده اقتصاد، مديريت و علوم اجتماعى، دانشگاه شيراز، شيراز، ايران

E-mail: serajmahmoudiani@gmail.com

## مقدمه

فرزندآوری پایین و با تأخیر از ویژگی‌های جمعیتی جهان توسعه یافته بود که امروزه در دیگر کشورها نیز مشاهده می‌شود. بحث گذار دوم جمعیت‌شناختی هم تغییرات فوق و هم تعیین‌کننده‌های آن را شامل می‌شود. باروری زیر سطح جایگزینی و افزایش سن در اولین تولد از نتایج تغییرات فوق است. تغییرات اجتماعی در وضعیت اشتغال و تحصیلات زنان به‌عنوان پیش‌ران‌های باروری پایین، بی‌فرزنداری و غیرارادی نگریسته شده است [۱]. بی‌فرزنداری یک واقعیت مغفول است که با مطالعات اقتصادی فعلی درباب باروری قابل توضیح نیست [۲]. محققان، زنان بی‌فرزند ارادی را به‌عنوان زنانی تعریف کرده‌اند که در سن فرزندآوری قرار دارند اما قصد ندارند فرزند داشته باشند. زنانی که بی‌فرزند ارادی یا داوطلبانه هستند در تقابل با زنانی قرار می‌گیرند که در حال حاضر فرزند ندارند اما در آینده فرزندآوری را تجربه خواهند کرد و به‌عنوان بی‌فرزند موقت تعریف می‌شوند. کسانی که می‌خواهند یا خواسته‌اند که فرزند داشته باشند اما به دلیل مشکلات باروری قادر به داشتن فرزند نبوده‌اند را تحت عنوان بی‌فرزند غیرارادی تعریف کرده‌اند [۳]. مطالعات نشان داده است که افزایش مشکلات اقتصادی و نگرانی در مورد تأمین آینده فرزندان از مهمترین دلایل عدم تمایل به فرزندآوری گزارش شده است [۴]. دغدغه‌های اقتصادی به‌عنوان عامل تأثیرگذار بر عدم فرزندآوری در مطالعات دیگر نیز تأیید شده است [۵]. اشتغال و تحصیلات زنان از تعیین‌کننده‌های مهم باروری در مرکز استان گیلان به‌عنوان استانی با پایین‌ترین سطح باروری در کشور است [۶]. براساس شواهد تجربی، در زمینه‌هایی دیگر تحصیلات از عوامل تأثیرگذار بر فرزندآوری [۷] و بی‌فرزنداری [۸، ۹] به‌شمار آمده است. مطالعه‌ای در کانادا به این نتیجه رسیده است که میزان بی‌فرزنداری برای زنان با سطوح عالی تحصیلی، زنان ساکن در شهرهای بزرگ و در نهایت زنانی که در بازار کار اشتغال داشته‌اند، بالاتر بوده است [۱۰]. افزایش نسبت زنان با تحصیلات دانشگاهی در ایالات متحده نیز بخش قابل توجهی از افزایش بی‌فرزنداری را تبیین نموده است [۱۱]. نتایج یک پیمایش در ۲۰ کشور اروپایی از آن حکایت دارد که سن و تحصیلات با بی‌فرزنداری همبستگی دارند [۱۲]. براساس یک مطالعه، زنان دانشگاهی بالاترین نسبت بی‌فرزنداری را در استرالیا به خود اختصاص داده بودند [۱۳]. در روسیه نیز بی‌فرزنداری در بین زنان با تحصیلات بالا و زنان ۴۰ تا ۴۹ ساله شایع‌تر بوده است [۱۴]. تغییر

جهت سیاست‌های جمعیتی در سال‌های اخیر و اجرای برنامه‌هایی در جهت تشویق باروری می‌تواند اهمیت بررسی پدیده بی‌فرزنداری از جنبه عمومی و حاکمیتی در ایران خاطر نشان سازد [۱۵]. بی‌فرزنداری در سال‌های پایان باروری، شاخص اساسی نرخ بی‌فرزنداری است. این شاخص که بیانگر درصد زنانی است که تا سال‌های آخر دوره تولیدمثل‌شان، نتوانسته یا نخواسته‌اند که فرزند به‌دنیا آورند، بی‌فرزنداری دائمی یا بی‌فرزنداری طول عمر نامیده شده است. حتی اشاره شده است که بی‌فرزنداری در گروه سنی ۴۰ تا ۴۴ ساله برآورد دقیق‌تری از نرخ بی‌فرزنداری در مقایسه با گروه سنی ۴۵ تا ۴۹ ساله به دست خواهد داد [۱۶]. روند کاهش باروری در ایران این دغدغه را ایجاد کرده است که سطح فرزندآوری فعلی در کشور حتی به سطوح پایین‌تر نیز برسد. با توجه به آن‌که باروری کمتر از سطح جانشینی است، نگرانی درباب آینده باروری می‌تواند بر دو موضوع دلالت نماید. پدیده تک‌فرزنداری و بی‌فرزنداری در آینده را شاید بتوان از نگرانی‌های حال حاضر مسئولان ذی‌ربط در حوزه جمعیت دانست. روند کاهش باروری و تجربه باروری خیلی پایین در برخی استان‌های کشور در شکل‌دهی نگرانی‌ها و دغدغه‌های فعلی بی‌تأثیر نبوده است. نتایج مطالعات تجربی و نیز آمارهای سرشماری‌های کشور از آن حکایت دارد که استان‌های گیلان، مازندران و تهران پایین‌ترین سطح فرزندآوری یا میزان باروری کل را در کشور به خود اختصاص داده‌اند. در سال‌های منتهی به ۱۳۹۰ میزان باروری کل برای استان گیلان برابر با ۱/۳ و برای مازندران و تهران نیز برابر با ۱/۴ فرزند به ازای هر زن گزارش شده است [۱۷]. در سال ۱۳۹۵ و برپایه گزارش مرکز آمار ایران [۱۸] میزان باروری کل در سه استان مذکور به‌ترتیب ۱/۳۸، ۱/۵۱ و ۱/۵۶ فرزند گزارش شده است که همچنان پایین‌ترین سطح باروری کشور را به خود اختصاص داده‌اند. از آنجایی که باروری کمتر از ۱/۵ فرزند به ازای هر زن را باروری خیلی پایین معرفی می‌کنند [۱۹] بنابراین استان‌های فوق را می‌توان استان‌های با باروری خیلی پایین یا در مرز باروری خیلی پایین در کشور دانست. هر چند در مطالعات پیشین [۲۰] نیز بر تأثیر برخی از ویژگی‌های خانوار بر رفتار باروری زنان ایرانی توجه و تأکید شده است اما ویژگی‌های سکونت‌ی آن‌ها مد نظر نبوده است. تأکید بر ویژگی‌های محل سکونت خانوار زنان مورد مطالعه به‌عنوان بُعد تازه‌ای در مطالعات بی‌فرزنداری در ایران که در مطالعات پیشین کمتر دیده شده است می‌تواند وجه تمایز این مطالعه از دیگر مطالعات پیشین باشد. به‌طور کلی اگرچه مرگ و میر در اغلب

است. شایان ذکر است که هم از سویی داده‌های سرشماری امکان تفکیک بین بی‌فرزندگی طول عمر ارادی و غیرارادی را نمی‌دهد و سویی دیگر در مطالعه حاضر چنین هدفی دنبال نشده است. بی‌فرزندگی فارغ از ارادی و غیرارادی بودن آن‌ها بر سطح باروری تأثیر خواهند گذاشت و از نظر جمعیت‌شناختی تفکیک آن دو ضرورت ندارد. اما بعد از شناسایی سطح و دلایل بی‌فرزندگی در مراحل بعدی و به منظور کاهش تأثیر آن‌ها بر باروری، تفکیک دو نوع بی‌فرزندگی مذکور می‌تواند حایز اهمیت باشد. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۰ بهره برده شد. برای بررسی روابط دو متغیری و چند متغیری به ترتیب از آزمون کای اسکور یا همان مجذور خی دو و تحلیل رگرسیون لجستیک استفاده شده است.

### یافته‌ها

تعداد ۲۲۶۷۴ زن دارای همسر ۴۰ تا ۴۹ ساله در استان‌های گیلان، مازندران و تهران مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. یافته‌های جدول ۱ نشان می‌دهد که ۴/۴ درصد از زنان ۴۰ تا ۴۹ ساله مورد بررسی در زمان سرشماری هیچ فرزندگی نداشته‌اند یعنی می‌توان آن‌ها را بی‌فرزند طول عمر یا بی‌فرزند دائم به شمار آورد. حدود ۵۲ درصد از زنان مورد بررسی ۴۰ تا ۴۴ سال داشته‌اند و حدود ۴۸ درصد نیز ۴۵ تا ۴۹ ساله بوده‌اند. بیش از ۸۳ درصد زنان مورد بررسی شهرنشین و حدود ۱۷ درصد نیز ساکن روستا بوده‌اند. حدود ۴ درصد زنان مورد مطالعه در استان‌های گیلان، مازندران و تهران مهاجر و سایر هم‌تایان آن‌ها بومی استان‌های فوق‌الذکر بوده‌اند. حدود ۸ درصد زنان بی‌سواد، ۲۳ درصد تحصیلات ابتدایی، حدود ۱۹ درصد تحصیلات راهنمایی، حدود ۳۲ درصد تحصیلات متوسطه و در نهایت بیش از ۱۸ درصد از زنان مورد بررسی تحصیلات دانشگاهی داشته‌اند. حدود ۲ درصد نمونه در زمان سرشماری در حال تحصیل یا محصل بوده‌اند. حدود ۱۲ درصد از زنان مورد نظر شاغل و سایر هم‌تایان آن‌ها غیرشاغل بوده‌اند. بخش دیگری از متغیرهای مورد نظر در تحقیق حاضر با مشخصه‌های سکونت خانوار زنان مرتبط است. حدود ۶۲ درصد زنان مورد مطالعه ساکن واحدی مسکونی از نوع آپارتمان و سایر آن‌ها در دیگر انواع واحدهای مسکونی، سکونت داشته‌اند. حدود ۶۴ درصد نمونه به خانوارهایی تعلق داشته‌اند که در واحد مسکونی شخصی خود ساکن بوده و حدود ۳۰ درصد آن‌ها نیز در منازل رهنی/استیجاری ساکن بوده‌اند. حدود ۹۹ درصد زنان در منازل ساکن بوده‌اند که صرفاً

کشورهای دنیا در نتیجه پیشرفت‌های بهداشتی و پزشکی کاهش پیدا کرد و این اتفاق در ادامه به باروری پایین انجامید و می‌توان کاهش نرخ رشد جمعیت و باروری را از پیامدهای توسعه به‌شمار آورد اما امروزه در بیشتر کشورهای دنیا از جمله ایران، کاهش نرخ باروری گرایش به بی‌فرزندگی را به یک مسئله جمعیتی بدل کرده است و حتی به‌عنوان تهدیدی برای نگهداشت جمعیت فعلی در آینده نگریسته می‌شود. ابلاغ سیاست‌های کلی جمعیت و ضرورت تجدید نظر در سیاست‌های مرتبط با جمعیت به همراه تأکید بر افزایش باروری به سطح جانشینی از سال ۱۳۹۳ بیانگر اهمیت بررسی موضوع بی‌فرزندگی و مسأله‌مند بودن آن از نگاه سیاست‌گذاران است. با توجه به آنچه گفته شد در مطالعه پیش‌رو تلاش شده است که بی‌فرزندگی طول عمر و همبسته‌های اجتماعی و اقتصادی آن با تأکید بر مشخصه‌های فردی و سکونت در بین زنان دارای همسر ۴۰ تا ۴۹ ساله ساکن سه استان گیلان، مازندران و تهران بررسی شود.

### مواد و روش کار

مطالعه حاضر تحقیقی کمی مبتنی بر تحلیل داده‌های ثانویه است. برای این منظور داده‌های خام دو درصد سرشماری سال ۱۳۹۵ [۲۱] که در دو فایل جداگانه فردی و خانواری بر درگاه ملی آمار به‌طور آزاد در اختیار محققان قرار می‌گیرد و براساس کد خانواری قابل اتصال به یکدیگر هستند، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. پس از اتصال فایل فردی و خانواری، داده‌های مذکور برای استان‌های گیلان، مازندران و تهران گزینش شد. در گام بعدی با گزینش زنان دارای همسر ۱۵ تا ۴۹ ساله داده‌های لازم برای تحلیل آماده شد. لازم به ذکر است که داده‌های گمشده از تحلیل کنار گذاشته شد. متغیرهای مستقل فردی شامل سن، محل سکونت، وضعیت مهاجرتی، وضعیت تحصیلی، وضعیت اشتغال و وضعیت فعلی تحصیل است. مشخصه‌های سکونت خانوار زنان نیز که بخشی دیگر از متغیرهای مستقل تحقیق حاضر هستند متغیرهای نوع محل سکونت خانوار، نحوه تصرف محل سکونت خانوار، تعداد خانوار ساکن در مکان و در نهایت مساحت زیربنای واحد مسکونی خانوار را در شامل شده است. متغیر وابسته نیز تجربه به‌دنیا آوردن فرزند زنده است یعنی دارای دو حالت، دارای فرزند و بی‌فرزند است. همان‌طوری که در مقدمه آمد برای بررسی بی‌فرزندگی به‌طور کلی دو گروه سنی آخر یعنی ۴۰ تا ۴۴ یا ۴۵ تا ۴۹ سال مورد تأکید است که در مطالعه حاضر هر دو گروه مذکور مورد بررسی قرار گرفته

خانوار آن‌ها در آنجا سکونت داشته‌اند و فقط ۱ درصد نمونه ساکن واحدهایی مسکونی با بیش از ۱ خانوار بوده‌اند. مساحت زیربنای واحد مسکونی نیز دیگر متغیر مستقل مرتبط با مشخصه‌های سکونتی خانوار زنان مورد مطالعه است که اطلاعات آن در جدول ۱ گزارش شده است. حدود ۲۰ درصد زنان در واحدهای مسکونی با متراژ کمتر از ۶۴ مترمربع سکونت داشته‌اند و در مقابل حدود ۱۴ درصد آن‌ها ساکن واحدهایی مسکونی با مساحت بیش از ۱۲۰ متر مربع بوده‌اند.

جدول ۲ بیانگر رابطه دو متغیری وضعیت بی‌فرزندگی زنان و مشخصه‌های فردی و سکونتی آن‌ها است. یافته‌ها نشان داد که نسبت بی‌فرزندگی دائمی برای زنان ۴۰ تا ۴۴ ساله بالاتر از زنان ۴۵ تا ۴۹ ساله است. آماری معنادار شده است. نسبت بی‌فرزندگی در بین زنان با تحصیلات دانشگاهی بالاتر از زنان با سایر سطوح تحصیلی است. نسبت بی‌فرزندگی زنان بی‌سواد نیز به شکلی دور از انتظار برابر با نسبت بی‌فرزندگی برای زنان با تحصیلات دانشگاهی به‌دست آمده است. رابطه مذکور نیز از نظر آماری معنادار به‌دست آمده است. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که نسبت بی‌فرزندگی به‌طور معناداری در بین زنان مهاجر و زنان شاغل بیشتر از زنان غیرمهاجر و زنان غیرشاغل است. اگرچه در جدول فراوانی، نسبت (درصد) زنان مهاجر و غیرمهاجر ذکر شده است و این امر نگرانی درباب پایین بودن تعداد نمونه برحسب وضعیت مهاجرتی را مرتفع می‌کند اما در تحلیل و نتیجه‌گیری درخصوص بی‌فرزندگی برحسب متغیر وضعیت مهاجرت باید جانب احتیاط را رعایت کرد.

متغیرهای محل سکونت و وضعیت فعلی تحصیل با وضعیت بی‌فرزندگی رابطه معنادار ندارند. در بین متغیرهای مرتبط با مشخصه‌های سکونتی زنان نیز دو متغیر نحوه تصرف محل سکونت خانوار و مساحت زیربنای واحد مسکونی دارای رابطه معنادار با متغیر وضعیت بی‌فرزندگی بوده‌اند. کمترین نسبت بی‌فرزندگی برحسب نحوه تصرف محل سکونت خانوار به زنانی تعلق دارد که ساکن واحدهای مسکونی شخصی بوده‌اند. همچنین نتایج نشان می‌دهد که با افزایش مساحت زیربنای واحد مسکونی در تصرف خانوار، نسبت بی‌فرزندگی زنان آن خانوارها کاهش یافته است.

برای بررسی روابط چند متغیری و پیش بینی بی‌فرزندگی طول عمر از رگرسیون لجستیک دو وجهی استفاده شده است. سطح تحصیلی، نوع محل سکونت خانوار و نیز مساحت زیربنای واحد مسکونی متغیرهایی هستند که ارتباط معنادار با احتمال بی‌فرزندگی در میان زنان مورد مطالعه دارند. یافته‌ها نشان می‌دهد که احتمال بی‌فرزندگی برای زنان با تحصیلات ابتدایی، راهنمایی، متوسطه/دیپلم کمتر از احتمال آن در میان زنان با تحصیلات دانشگاهی است. به‌علاوه، تحلیل رگرسیون لجستیک نشان می‌دهد که احتمال بی‌فرزندگی برای زنانی که ساکن واحد مسکونی شخصی هستند کمتر از احتمال بی‌فرزندگی در میان زنانی است که در انواع دیگر واحدهای مسکونی (غیر از شخصی و رهن/استیجاری) سکونت دارند. با افزایش مساحت زیربنای واحد مسکونی در تصرف خانوار نیز احتمال بی‌فرزندگی زنان کاهش خواهد یافت.

جدول ۱: توزیع زنان مورد مطالعه برحسب مشخصه‌های فردی و سکونتی آن‌ها

| وضعیت              | فراوانی                       | درصد  |
|--------------------|-------------------------------|-------|
| وضعیت بی‌فرزندگی   | بی‌فرزند                      | ۹۸۹   |
|                    | دارای فرزند                   | ۲۱۶۸۵ |
| گروه‌های سنی (سال) | ۴۰-۴۴                         | ۱۱۷۶۶ |
|                    | ۴۵-۴۹                         | ۱۰۹۰۸ |
| محل سکونت          | شهر                           | ۱۸۹۱۳ |
|                    | روستا                         | ۳۷۶۱  |
| وضعیت مهاجرتی      | مهاجر                         | ۹۴۹   |
|                    | غیر مهاجر                     | ۲۱۷۲۵ |
|                    | بی‌سواد                       | ۱۸۳۹  |
|                    | ابتدایی                       | ۵۲۲۷  |
| وضعیت تحصیلی       | راهنمایی                      | ۴۲۲۰  |
|                    | متوسطه / دیپلم / پیش دانشگاهی | ۷۱۸۴  |
|                    | دانشگاهی                      | ۴۲۰۴  |
| وضعیت فعلی تحصیل   | محصل                          | ۴۲۶   |
|                    | غیر محصل                      | ۲۲۲۴۸ |
| وضعیت اشتغال       | شاغل                          | ۲۶۶۵  |
|                    |                               | ۱۱/۸  |

|      |       |                   |                                     |
|------|-------|-------------------|-------------------------------------|
| ۸۸/۲ | ۲۰۰۰۹ | غیر شاغل          | نوع محل سکونت خانوار                |
| ۶۲/۲ | ۱۴۰۹۴ | آپارتمان          |                                     |
| ۳۷/۸ | ۸۵۸۰  | غیر آپارتمان      |                                     |
| ۶۳/۶ | ۱۴۴۲۵ | شخصی              | نحوه تصرف محل سکونت خانوار          |
| ۳۰/۳ | ۶۸۷۵  | رهن/استیجاری      |                                     |
| ۶/۱  | ۱۳۷۴  | سایر              |                                     |
| ۹۸/۹ | ۲۲۴۳۲ | یک خانوار         | تعداد خانوار ساکن در مکان           |
| ۱/۱  | ۲۴۲   | دو خانوار و بیشتر |                                     |
| ۲۰/۲ | ۴۵۸۲  | ۶۴ و کمتر         |                                     |
| ۳۹/۸ | ۹۰۳۰  | ۹۰ تا ۶۵          | مساحت زیربنای واحد مسکونی (مترمربع) |
| ۲۵/۷ | ۵۸۲۶  | ۹۱ تا ۱۲۰         |                                     |
| ۱۴/۳ | ۳۲۳۶  | بالتر از ۱۲۰      |                                     |

جدول ۲: توزیع وضعیت بی‌فرزندگی طول عمر زنان برحسب مشخصه‌های جمعیتی شناختی

| بی‌فرزند |      | تعداد نمونه | سن (%)                    | وضعیت تحصیلی (%)    | وضعیت مهاجرتی (%) | وضعیت اشتغال (%) | محل سکونت (%) | وضعیت فعلی تحصیل (%) | نوع محل سکونت خانوار (%) | نحوه تصرف محل سکونت خانوار (%) | تعداد خانوار ساکن در مکان | مساحت زیربنای محل سکونت (متر مربع) |
|----------|------|-------------|---------------------------|---------------------|-------------------|------------------|---------------|----------------------|--------------------------|--------------------------------|---------------------------|------------------------------------|
| بله      | خیر  |             |                           |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۴/۸      | ۹۵/۲ | ۱۱۷۶۶       | ۴۰ تا ۴۴ سال              |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۳/۹      | ۹۶/۱ | ۱۰۹۰۸       | ۴۵ تا ۴۹ سال              | $\chi^2 = 9/671^*$  |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۶/۱      | ۹۳/۹ | ۱۸۳۹        | بی‌سواد                   |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۳/۹      | ۹۶/۱ | ۵۲۲۷        | ابتدایی                   |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۳/۵      | ۹۶/۵ | ۴۲۲۰        | راهنمایی                  | $\chi^2 = 58/857^*$ |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۳/۸      | ۹۶/۲ | ۷۱۸۴        | متوسطه/دیپلم/پیش دانشگاهی |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۶/۱      | ۹۳/۹ | ۴۲۰۴        | دانشگاهی                  |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۴/۳      | ۹۵/۷ | ۲۱۷۲۵       | غیرمهاجر                  |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۶/۰      | ۹۴/۰ | ۹۴۹         | مهاجر                     | $\chi^2 = 6/421^*$  |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۵/۵      | ۹۴/۵ | ۲۶۶۵        | شاغل                      |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۴/۲      | ۹۵/۸ | ۲۰۰۰۹       | غیرشاغل                   | $\chi^2 = 9/643^*$  |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۴/۳      | ۹۵/۷ | ۱۸۹۱۳       | شهر                       |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۴/۷      | ۹۵/۳ | ۳۷۶۱        | روستا                     | $\chi^2 = 0/917$    |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۴/۷      | ۹۵/۳ | ۴۲۶         | محصل                      |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۴/۴      | ۹۵/۶ | ۲۲۲۴۸       | غیرمحصل                   | $\chi^2 = 0/115$    |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۴/۳      | ۹۵/۷ | ۱۴۰۹۴       | آپارتمان                  |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۴/۵      | ۹۵/۵ | ۸۵۸۰        | غیرآپارتمان               | $\chi^2 = 0/270$    |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۳/۹      | ۹۶/۱ | ۱۴۴۲۵       | شخصی                      |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۵/۱      | ۹۴/۹ | ۶۸۷۵        | رهن/استیجاری              |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۵/۶      | ۹۴/۴ | ۱۳۷۴        | سایر                      | $\chi^2 = 23/720^*$ |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۴/۴      | ۹۵/۶ | ۲۲۴۳۲       | یک خانوار                 |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۵/۴      | ۹۴/۶ | ۲۴۲         | دو خانوار و بیشتر         | $\chi^2 = 0/598$    |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۶/۱      | ۹۳/۹ | ۴۵۸۲        | ۶۴ و کمتر                 |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۴/۴      | ۹۵/۶ | ۹۰۳۰        | ۹۰ تا ۶۵                  |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۳/۷      | ۹۶/۳ | ۵۸۲۶        | ۹۱ تا ۱۲۰                 |                     |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |
| ۳/۱      | ۹۶/۹ | ۳۲۳۶        | بالتر از ۱۲۰              | $\chi^2 = 50/186^*$ |                   |                  |               |                      |                          |                                |                           |                                    |

جدول ۳: احتمال بی‌فرزندگی طول عمر در بین زنان با استفاده از رگرسیون لجستیک

| نسبت بخت‌ها | معناداری | ضریب پتا | سن                        |
|-------------|----------|----------|---------------------------|
| ۰/۹۷۸       | ۰/۰۵۲    | -۰/۰۲۳   |                           |
| ۰/۸۱۱       | ۰/۱۱۹    | -۰/۲۰۹   | بی‌سواد                   |
| ۰/۵۲۸       | ۰/۰۰۰    | -۰/۶۳۸   | ابتدایی                   |
| ۰/۴۸۹       | ۰/۰۰۰    | -۰/۷۱۶   | راهنمایی                  |
| ۰/۵۶۰       | ۰/۰۰۰    | -۰/۵۸۰   | متوسطه/دیپلم/پیش دانشگاهی |
| -           | -        | -        | دانشگاهی (مرجع)           |
| ۱/۲۸۱       | ۰/۰۸۲    | ۰/۲۴۸    | مهاجر                     |
| -           | -        | -        | غیرمهاجر (مرجع)           |

|                            |                           |        |       |       |
|----------------------------|---------------------------|--------|-------|-------|
| وضعیت اشتغال               | غیرشاغل                   | ۰/۰۷۶  | ۰/۴۴۸ | ۰/۹۲۶ |
|                            | شاغل (مرجع)               | -      | -     | -     |
| محل سکونت                  | روستا                     | ۰/۱۶۴  | ۰/۰۹۹ | ۱/۱۷۸ |
|                            | شهر (مرجع)                | -      | -     | -     |
| وضعیت فعلی تحصیل           | غیر محصل                  | ۰/۱۹۳  | ۰/۴۱۵ | ۱/۲۱۳ |
|                            | محصل (مرجع)               | -      | -     | -     |
| نوع محل سکونت خانوار       | غیر آپارتمانی             | ۰/۱۱۷  | ۰/۱۴۳ | ۱/۱۲۴ |
|                            | آپارتمان (مرجع)           | -      | -     | -     |
| نحوه تصرف محل سکونت خانوار | شخصی                      | -۰/۳۴۹ | ۰/۰۰۶ | ۰/۷۰۵ |
|                            | رهن / استیجاری            | -۰/۰۷۱ | ۰/۵۸۸ | ۰/۹۳۲ |
|                            | سایر                      | -      | -     | -     |
|                            | تعداد خانوار ساکن در مکان | ۰/۰۷۷  | ۰/۶۵۳ | ۱/۰۸۰ |
|                            | مساحت زیربنای واحد مسکونی | -۰/۰۰۵ | ۰/۰۰۰ | ۰/۹۹۵ |

### بحث و نتیجه گیری

کاهش باروری از مهمترین موضوعات جمعیتی حال حاضر کشور است. رسیدن باروری به زیر سطح جانشینی به نوعی دال بر گرایش به فرزندآوری پایین و کم فرزندخواهی در جامعه است. در چنین شرایطی مطالعه بی فرزندی و تک فرزندی می تواند اهمیت مضاعفی به خود گیرد. بی فرزندی که به دو شکل ارادی یا دواطلبانه و غیرارادای یا غیردواطلبانه قابل طرح است در وضعیت باروری خیلی پایین می تواند کانون بحث و تحقیق قرار گیرد. بی فرزندی طول عمر یا دائمی به شکلی از بی فرزندی گفته می شود که داشتن فرزند برای زن دیگر احتمالی بعید و نزدیک به صفر در نظر گرفته می شود. برای مطالعه بی فرزندی طول عمر معمولاً بر زنان گروه سنی ۴۵ تا ۴۹ یا گروه سنی ۴۰ تا ۴۴ تأکید می شود یعنی زنانی که در پایان دوره حیات باروری خود قرار دارند. در مطالعه حاضر تلاش شد که بی فرزندی طول عمر از طریق در نظر گرفتن هر دو احتمال و هر دو گروه سنی در معرض بی فرزندی بررسی شود. نمونه آماری شامل زنان دارای همسر ۴۰ تا ۴۹ بود که در استان های گیلان، مازندران یا تهران ساکن بودند. سه استان مذکور در تمام ادوار گذشته پایین ترین سطح باروری را به خود اختصاص داده و تقریباً در تمام مقاطع اخیر نیز هر سه استان مذکور باروری کمتر از ۱/۵ فرزند به ازای هر زن یعنی باروری خیلی پایین را تجربه نموده اند. برای این منظور با استفاده از داده های خام دو درصد سرشماری ۱۳۹۵ و اتصال فایل های فردی و خانواری تلاش شد که به تحلیل و تبیینی از احتمال بی فرزندی طول عمر در نمونه مورد نظر پرداخته شود. یافته ها نشان داد که حدود ۴ درصد از زنان مورد مطالعه بی فرزند طول عمر بودند یعنی تا پایان دوره تولیدمثل صاحب فرزندی نشده و نخواهند شد. روابط دو متغیری بیانگر وجود رابطه معنادار عمده متغیرهای

مستقل و وضعیت بی فرزندی در میان زنان بود. در تحلیل چند متغیری که با استفاده از تحلیل رگرسیون لجستیک انجام شد نتیجه گرفته شد که تحصیلات به عنوان مشخصه ای فردی و همچنین متغیرهای نحوه تصرف محل سکونت خانوار و مساحت زیربنای واحد مسکونی خانوار به عنوان مشخصه هایی مرتبط با وضعیت سکونت خانواری زنان، دارای رابطه آماری معنادار با احتمال بی فرزندی زنان بودند. تأثیر معنادار سطح تحصیلی بر احتمال بی فرزندی در مطالعات پیشین [۱۴-۶] نشان داده شده است. بالاتر بودن نسبت بی فرزندی در گروه سنی ۴۰-۴۴ ساله ها نیز در مطالعات دیگری [۱۴] به دست آمده است. برخلاف مطالعات پیشین [۱۰، ۶] در مطالعه حاضر اشتغال با احتمال بی فرزندی رابطه معنادار نداشت. سکونت در شهر نیز بر خلاف نتایج دیگر مطالعات [۱۰] فاقد رابطه معنادار با احتمال فرزندآوری بود. در مجموع یافته ها بیانگر نسبت پایین بی فرزندی طول عمر در بین زنان مورد مطالعه بود. گسترش تحصیلات عالی و تداوم روند افزایشی آن در بین زنان شاید نسبت بی فرزندی طول عمر را در آینده به مقدار کمی افزایش دهد اما انتظار نمی رود که افزایش نسبت بی فرزندی طول عمر شتاب نگران کننده ای به خود بگیرد زیرا تغییرات اجتماعی پس از شتاب اولیه در سال های اخیر روند بسیار آرامی را طی نموده است. از آنجایی که بخشی از نسبت بی فرزندی فعلی احتمالاً از نوع غیرارادی یا غیردواطلبانه است بنابراین شناسایی زنان بی فرزند غیرارادی و تلاش در جهت درمان ناباروری آنها بی تردید می تواند نسبت فعلی بی فرزندی را نیز کاهش دهد. تأثیر معنادار ویژگی های سکونت خانوار بر وضعیت بی فرزندی می تواند برنامه ریزی ها را به سمت خود جلب نماید. برنامه ریزی در راستای بهبود وضعیت مسکن خانوارها، تدوین و اجرای برنامه هایی

کاهش رقم فعلی بی‌فرزندگی در آینده شود.

### سهم نویسندگان

سراج الدین محمودیانی: نویسنده مقاله

به منظور ساخت و ارائه واحدهای مسکونی مناسب، هم از نظر قیمت و هم از لحاظ کیفیت، به خصوص در میان زوجین و خانوارهای جوان می‌تواند مانع از افزایش نسبت بی‌فرزندگی و حتی

### منابع

1. Kneale D, Joshi H. Postponement and childlessness: evidence from two British cohorts. *Demographic Research* 2008; 19: 1935-1968
2. Baudin T, Croix D, Gobbi PE. Fertility and childlessness in United States. *American Economic Review* 2015; 105:1852-1882
3. Kelly M. Women's voluntary childlessness: a radical rejection of motherhood. *Women's Studies Quarterly* 2009; 37:157-172
4. Haerimehrizi, A, Tavousi M, Sadighi J, Motlagh MS, Eslami M, Nghizadeh F, Montazri A. Reasons for fertility desire disinterest among Iranian married adults: A population-based study. *Payesh* 2017; 5: 637-645 [Persian]
5. Razavizadeh N, Ghafarian A, Akhlaqi A. The contexts of low and late fertility in Mashhad. *Strategy for Culture* 2015; 31: 73-98 [Persian]
6. Kanani MA, Bakhshi S. Spread of individualization and the problem of childbearing reduction: a study in the city of Rasht. *Journal of Population Association of Iran* 2015; 9: 1-25 [Persian]
7. Abbasi-Shavzi MJ, Khani S. Economic Insecurity and Fertility: Case Study of Married Women in Sanandaj District. *Journal of Population Association of Iran* 2014; 9: 37-76 [Persian]
8. Lundquist JH, Budig MJ, Curtis A, Teachman J. Race and childlessness in America 1988-2002. *Journal of Marriage and Family* 2009; 71: 741-755
9. Boddington B, Didham R. Increase in childlessness in New Zealand. *Population Research* 2009; 26: 131-151
10. Grindstaff CF, Balakrishnan TR, Ebanks GE. Socio-demographic of correlates of childlessness: an analysis of the 1971 Canadian census. *The Canadian Journal of Sociology* 1981; 6: 337-351
11. Hayford SR. Marriage (still) matters: the contribution of demographic change to trends in childlessness in the United States. *Demography* 2013; 50: 1641-1661
12. Merz EM, Liefbroer AC. The attitude towards voluntary childlessness in Europe: cultural and institutional explanations. *Marriage and Family* 2012; 74: 587-600
13. Miranti R, McNamara J, Tanton R, Yap M. A narrowing gap? Trends in the childlessness of professional women in Australia 1986-2006. *Population Research* 2009; 26: 359-379
14. Biryukova SS, Tyndik AO. Prevalence and determinants of childlessness in Russia and Moscow. *Genus* 2015; 71: 1-22
15. Hamidifar M, Kanani MA, Abdollahi-Chanzanaq H. Voluntary childless' sight on childbearing: A study in Rasht. *Cultural Sociology* 2017; 8: 27-54 [Persian]
16. Abbasi-Shavazi MJ. Population trends and situation in the Islamic Republic of Iran. 2<sup>st</sup> Edition, National Population Studies & Comprehensive Management Institute: Tehran, 2017 [Persian]
17. Abbasi-Shavazi MJ, Hosseini-Chavoshi M. Fertility evolution in Iran during recent four decades. 1<sup>st</sup> Edition, The Statistical Centre of Iran: Tehran, 2012 [Persian]
18. The Statistical Centre of Iran. Total fertility rate during 2012-2016. The Statistical Centre of Iran: Tehran, 2016. [https://www.amar.org.ir/Portals/0/News/1396/1\\_barvari.pdf](https://www.amar.org.ir/Portals/0/News/1396/1_barvari.pdf)
19. McDonald P. Very low fertility: consequences, causes and policy approaches. *The Japanese Journal of Population* 2008; 6: 19-23
20. Goli Y, Mahmoudiani S, Delangizan S. The Impact of Household Socio-Economic Characteristics on Women's Fertility in Iran. *Journal of Population Association of Iran* 2016; 10: 188-211 [Persian]
21. The Statistical Centre of Iran. The census micro-data of population and housing in 2016. The Statistical Centre of Iran: Tehran, 2016. <https://www.amar.org.ir/>

## ABSTRACT

### Lifetime Childlessness and Its Socioeconomic Correlates among the Married Women Living in Provinces with Very Low Fertility Rates in Iran

Serajeddin Mahmoudiani<sup>1\*</sup>

1. Faculty of Economics, Management and Social Sciences, University of Shiraz, Shiraz, Iran

Payesh 2020; 19 (5): 541 – 548

Accepted for publication: 28 July 2020

[EPub a head of print-14 September 2020]

**Objective (s):** Childlessness in low fertility rate situation can be considered as a demographic problem. This study was attempted to investigate the permanent or lifetime childlessness among married women aged 40-49 living in Gilan, Mazandaran and Tehran provinces as provinces with very low fertility rates.

**Methods:** The data were derived from the 2016 census micro-data. Data analysis was performed in SPSS 20 using frequency tables, Chi-square test and logistic regression analysis.

**Results:** The results showed that 4.4% of the women were permanent childless. Logistic regression analysis indicated that educational level as an individual characteristic as well as the type of home ownership and living area as the residential and household characteristics had a statistically significant effect on the odds of being childless.

**Conclusion:** The prevalence of lifetime childlessness was relatively low in population studied. Planning to improve the housing situation of households, especially among young households, might prevent the increase of the proportion of childlessness in the future.

**Key words:** Lifetime Childlessness, Very Low Fertility, Educational Level, The Place of Household Residence

\* Corresponding author: Faculty of Economics, Management and Social Sciences, University of Shiraz, Shiraz, Iran  
E-mail: serajmahmoudiani@gmail.com